

Udsyn

NR. 2, DECEMBER 2012 - 27. ÅRGANG

HU-
at betale kontingent
eller årsabonnement for
inden den 15. januar.
Brug det indhæftede girokort

TIDSSKRIFT OM JØDISK LIV, ISRAEL OG MELLEMØSTEN

The Spinoza of Market Street

AF FLEMMING RAVN NEFT

Novellen "The Spinoza of Market Street" er typisk for Isaac Bashevis Singer, fordi den er finurlig, filosofisk og fritænkerisk. Singer elsker at skildre fortidens jødiske folkeliv, og det gør han med stort lune.

Skønt den er på blot 15 sider, har denne fortælling om to ældre jøders kærlighedsforhold en koncentreret handling. Hovedpersonen, Dr. Nahum Fischelson bor omkring Første Verdenskrigs udbrud i et ydmygt loftskammer på Market Street i et jødisk kvarter i Warszawa. Fischelsons far var rabbiner, og han har selv været jeshivah-dreng, men han har for længe siden forladt hasidismens ultraortodokse levevis. I sin ungdom tog han en doktorgrad i filosofi ved et universitet i Schweiz, og nu går al den lærde mands tid med at forske i Spinozas mesterværk Etik. Han grubler over Spinozas læresætninger og prøver at efterleve dem, som novellens titel antyder.

Frafald

Den rigtige Spinoza, Barukh de Spinoza, var filosof og blev ekskommuniceret (hebraisk *chêrem*) af det jødiske samfund i Amsterdam anklaget for kætteri. Begrebet "kætteri" nævnes flere steder i novellen, og Dr. Fischelsons optagethed af Spinoza kan siges at symbolisere et kætteri: et oprør mod den etablerede ortodokse og hasidiske tradition – og i Jonathan Schwartz' fortolkning (se boks) et kætteri i forhold til at gøre Spinoza udelukkende rationel.

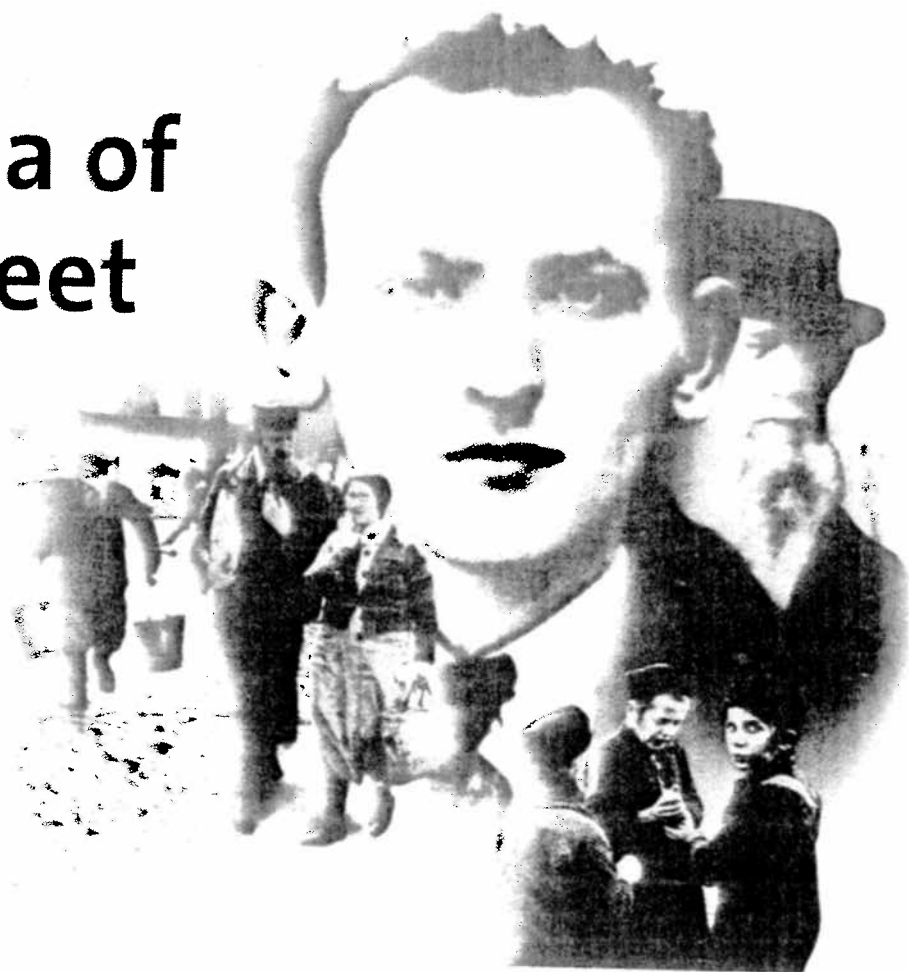
Dr. Fischelson er en frafalden i det jødiske samfund. Det er ikke gået ham godt. Han lever alene, er gammel og skaldet, tandløs og forarmet. Hvor han som yngre blev æret for sin visdom og indsigt, er han nu socialt marginaliseret i sit evigheds-

studium af Spinoza og i sin rolle som dissident.

Sproget

Singer er optaget af jiddishs ve og vel og sproget spiller en vigtig rolle i plottet. Det er der ikke noget mærkeligt i, idet jiddish dengang var modersmål for de fleste jøder i Warszawa og Bosættelsesområdet. (Warszawa var indtil 1918 en del af Det russiske Kejserrige, og Bosættelsesområdet var det afgrænsede russiske landområde, hvor jøder kunne få permanent opholdstilladelse.)

Jiddish er også præmissen for kærlighedshistorien. På samme etage som Fischelson, bor også en ældre dame, Black Dobbe. Hun opsøger doktoren for at bede ham læse et jiddish brev fra Amerika op. Dette bringer dem sammen, og de en-

Længe glemte citater af Klopstock, Lessin, Goethe kom ud af hans mund. Nu var han (...) atter som en mand i sin ungdom

der med at blive gift. Singer har udstyret Black Dobbe og Dr. Fischelson med et lidt flatterende udseende og uattraktive livsomstændigheder. At de to således er skildret som antihelte, kombineret med et overraskende plot, giver novellen et lunt, humoristisk skær.

Om deres erotiske forening på bryllupsnatten hedder det: "Kræfter, der længe havde slumret, vågnede nu i ham. Skønt han kun havde fået en lille mundfuld af velsignelsesvinen, følte han sig beruset. Han kyssede Dobbe og talte til hende om kærlighed. Længe glemte citater af Klopstock, Lessin, Goethe kom ud af hans mund. Nu var han (...) atter som en mand i sin ungdom".

Sprogets betydning er tydelig. Doktoren bliver poetisk på jiddish i sin nys hjemførte hustrus arme under deres coitus coelundi. Jiddish er på dette tidspunkt jødernes identitetsskabende minoritetsprog og sproget har bragt de to ældre sammen og kan udtrykke (oversat) kærlighed i intimitetens stund.

Singer fortsætter med at bruge sproget til at skabe intensitet og intimitet: "Dobbe var helt ør af henrykkelse; i form af korte udbrud og råb mumlede hun ting på Warszawa-slang, som han ikke forstod". Den velopdragne dame giver udtryk for sit velbehag med velsagtens vellystige slangord, den lærde doktor ikke kender.

De forskellige jiddische stillejer og dialekter afspejler, hvorledes Dobbe og doktoren giver slip på kontrollen, og ubevidste drifter tager over.

Sproget er tillige en indikator for et mere moderne storbyliv, hvor jiddishs seku-

lære talemåder i form af poesi og slang markerer en kontrast til hebraisk, der er religionens sprog. I novellen hedder det, at "liturgien fra Højhelligdagene hørtes iblandet vulgære vaudeville sange". Her ses det, at den religiøse traditions stemme ikke længere er eneherkende – lyden fra det sekulære moderne liv blander sig.

To verdener

Fra sit loftskammer på Market Street, hvor sommerheden under bliktaget er ulidelig, har doktoren udsigt til to verdener. Den ene er stjernerne foroven, som han betragter gennem sit teleskop. Fischelson ser dette kosmos som både uendeligt (hvilket er en af Guds attributter) og velordnet, da himmellegemernes bevægelser følger forudbestemte baner.

Den anden verden, som doktoren har udsyn til, er menneskenes kaotiske verden på markedspladsen: "Gaden var aldrig så støjende og overfyldt som på en sommeraften. Tyve, prostituerede, hasardspillere og hælere spankulerede omkring på torvet, der oppefra så ud som en kringledækket af birkes. De unge mænd lo groft og pigerne skreg (...). En vandmelon sælger råbte med vild stemme, og den lange kniv, som han brugte til at skære frugten dryppede med blod-lignende saft. Nu og da blev gaden mere urolig. Brandbiler (...) Dernæst kom en ambulance med hylende sirene. Så slogedes nogle bøller indbyrdes, og politiet måtte tilkaldes. En forbipasserende blev røvet, løb omkring og råbte på hjælp. Nogle vogne med brænde forsøgte at komme igennem til de baggårde, hvor

bagerierne lå (...) Handlende fortsatte med at faldbyde varer, alt imens de søgte at overdøve hinanden."

Selv er doktoren outsider og "lige så uafhængig som Spinoza selv". Hans placering i loftslejligheden kan fortolkes således, at han befinder sig mellem de to verdener, måske som en tredje position. Han er blevet en passiv observatør, om end han stræber efter samdrægtighed med det gudskabte, infinitte og lovmæssige kosmos

Et helvedesagtigt galehus

Den nedre verden – markedspladsen – beskrives som et galehus, hvor mennesker er i deres passioner og emotioners vold. Fra sit ståsted mellem de to verdener ser doktoren (fysisk såvel som moralsk) ned på uvidende væseners optagethed af øjeblikkets luner: mennesker og dyr, der efterstræber deres øjeblikkelige lyst. Al denne irrationalitet stammer fra uvidenhed, mener doktoren "Dr. Fischelson kiggede ind i det halvt oplyste galehus og vippede med ørerne. Han vidste, at dette rakkerpaks adfærd var selve antitesen af fornuft."

For doktoren fører jagten på nydelse til sygdom, fængsel, skam og lidelse og associationerne til Dantes helvede i "Den guddommelige komedie" er nærliggende i Singers beskrivelse af den ulidelige augusthede og livet på gaden. "Nogle af mændene bar træbundter på skuldrene, hvilket mindede Dr. Fischelson om de syndige, som er dømt til at lave hver deres eget bål i helvede".

Kærlighed og forskellighed

Et budskab i novellen er, at alderdommen ikke er blottet for affektion og libidinøse følelser – også hos Dr. Fischelson, der ellers dyrker det intellektuelle på bekostning af det emotionelle. Dette er et bevidst valgt tema fra Singers side, som han har arbejdet med i andre sammenhænge. Kærlighedshistorien mellem de to ældre rummer megen lune. De to ensomme sjæle finder sammen i det eksistentielle virvar, som livet i Warszawa og udbruddet af verdenskrigen indebærer.

Doktorens bekendtskab og kommende hustru, Black Dobbe, er en ældre jødisk kvinde ("a spinster") med en nuance af mørk moustache på overlæben og en hæs, mandig stemme. "Black" kan symbolsk henvise til, at hun fører en skyggetilværelse: hun bor på samme etage som doktoren, men på bagsiden af huset uden sol, ensom og forladt; hvorimod doktoren bor ud mod gaden med sol, men også ensom og forladt.

Hvor Dobbe repræsenterer en form for en jødisk normalitet i konteksten, repræsenterer den nørdede doktor anderledeshed og frafald. For folk i gaden er doktoren anderledes, fordi han ikke går til gudstjeneste. Inden Dobbe lærer doktoren at kende, opfatter hun ham som "kætter".

Det er et typisk, at afvigende meninger og adfærd kan skabe modstand og frygt. Da Black Dobbe kommer ind på Dr. Fischelsons værelse, føler hun, at der er noget uhyggeligt ved ham. Hendes bitter-søde naivitet understreges af passage af

irrationel og folkloristisk, middelalderlig overtroiskhed: "Denne mand fik hende til at tænke på hekse, sorte spejle og lig, der vandrer rundt om natten og skræmmer kvinder."

Det er svært at undlade at trække på smilebåndet. Hvor ængstelig Dobbe end er, er hun ikke desto mindre den udfarende kraft. Hun spørger til den lærde mands indstilling, og doktoren bedyrer, at han skam er "jøde ligesom enhver anden jøde".

Senere spørger Dobbe, om den lærde mand tror på Gud. Det gør han. Hvorfor kommer han så ikke i synagogen? "Gud er alle vegne (...) i synagogen. På markedspladsen. Sågar i dette rum. Og vi er selv en del af Gud" svarer doktoren, tydeligt inspireret af Spinozas panteisme. Atter bliver Dobbe ængstelig. Alligevel opstår der et bånd mellem de to.

Deres forhold er ikke arrangeret af en matchmaker (jiddisch: a shadkhene) på traditionel vis. Er det et symbol på fri kærlighed? I hvert fald er forholdet mere end erotik, for parret vies lovformeligt af en rabbiner.

Med deres erotiske samkvem på bryllupsnatten kommer hovedpersonens ultimative oplevelse af forløsning gennem fysisk passion til indirekte at bringe doktoren tilbage til jødisk tradition. Dette er ironisk, fordi han længe har trodset denne. Samtidigt ser han ned på andre, der er drevet af deres følelser. Nu gør han det selv. I novellens sidste linjer hedder det: "Han åndede dybt af midnatsluften, mens han støttede sine usikre hænder på vindueskarmen og mumlede: 'Guddommelige Spinoza, tilgiv mig. Jeg er blevet et fjols.'"

Gud synes fjern, men kan findes i naturens abstrakte lovmæssighed. Singer bruger Spinoza – og Dr. Fischelsons sene overgiven sig til følelserne – til at kritisere en reduktionistisk opfattelse af, at Gud skulle være lig med kosmos og naturen. For Singer er Gud mere end det – og derfor leger han med ideen om prædestination og Guds vilje.

En vigtig pointe er, at karaktererne rummer sider og muligheder, de ikke selv er klar over. Novellens alvidende fortæller kalder det spøgefuldt for "a miracle", at de to antihelte i deres fremskredne alder finder sammen og har erotisk samkvem. Måske mener Singer, at deres forhold er et match lavet i himlen, dvs. guddommeligt prædestineret? Og er det Singers ærinde at påpege, at "Guds vilje" findes ligesåvel i det irrationelle som i det rationelle?

Novellen, der udkom på engelsk i 1961 er så vidt vides ikke udgivet på dansk, og citaterne er derfor oversat til dansk af undertegnede.

Læseren henvises til Jonathan Matthew Schwartz' artikel "Gensyn med Spinoza" om Barukh de Spinozas kernebegreber og datidens kætterske tanker i juni-nummeret 2011 af New Outlook; samt til Flemming Ravn Nefts artikel "At krydse grænser i 'Shosha'" i juni-nummeret 2012 om Singers store roman "Shosha".